

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ В УПРАВЛІННІ РЕЗЕРВАМИ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМИ КАПІТАЛУ КОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

ACCOUNTING AND ANALYTICAL TOOLS IN RESERVES

AND PROVISIONS OF CAPITAL OF COMMERCIAL ENTERPRISE MANAGEMENT

УДК 657.411: 658.012: 347.728.1
<https://doi.org/10.32843/bses.65-17>

Карий О.І.

д.е.н., професор,
 завідувач кафедри
 менеджменту організацій
 Національний університет
 «Львівська політехніка»

Лемішовська О.С.

к.е.н., доцент,
 доцент кафедри обліку та аналізу
 Національний університет
 «Львівська політехніка»

Воськало Н.М.

к.е.н., доцент,
 доцент кафедри обліку та аналізу
 Національний університет
 «Львівська політехніка»

Karyu Oleh

Lviv Polytechnic National University

Lemishovska Olesia

Lviv Polytechnic National University

Voskalo Natalia

Lviv Polytechnic National University

У статті розглянуто фінансово-економічний зміст процесів резервування та створення забезпечень майбутніх витрат і платежів на підприємстві. Розкрито зміст, функціональну роль і практичну значимість обліково-аналітичного забезпечення управлінських процесів, спрямованих на створення й використання різних компонентів резервних та страхових (цільових) фондів. Проведено критичний аналіз нормативно-правового поля щодо відображення в обліку та наведення у публічній звітності підприємства інформації про ці об'єкти. Наголошено на тому, що як у вітчизняній, так і світовій практиці процедури бухгалтерського відображення операцій з формування резервів капіталу та значної кількості забезпечень мають суто розрахунковий характер без цільового відмежування активів запасу. Для забезпечення управлінських процесів інформацією більш аналітичного розрізу щодо наявності джерел і засобів страхування задіяного капіталу сучасними комерційними підприємствами сформульовано пропозиції про доцільність впровадження у їхню діяльність функціонально орієнтованої обліково-аналітичної системи.

Ключові слова: комерційне підприємство, управління, власний капітал, резерви, забезпечення, цільові фонди, бухгалтерський облік, аналіз.

В статье рассмотрено финансово-экономическое содержание процессов резервирования и создания обеспечений будущих расходов и платежей на предприятии. Раскрыто содержание, функциональная роль и практическая значимость учетно-аналитического обеспечения управленческих процессов, направленных на создание и использование различных компонентов резервных и страховых (целевых) фондов. Проведен критический анализ нормативно-правового поля по отражению в учете и приведения в публичной отчетности предприятия информации об этих объектах. Сделан акцент на том, что как в отечественной, так и мировой практике процедуры бухгалтерского отражения операций по формированию резервов капитала и значительного количества обеспечений имеют чисто расчетный характер без целевого резервирования активов. Для обеспечения управленческих процессов информацией более аналитического разреза о наличии источников и средств страхования задействованного капитала современными коммерческими предприятиями сформулированы предложения о целесообразности внедрения в их деятельность функционально ориентированной учетно-аналитической системы.

Ключевые слова: коммерческое предприятие, управление, собственный капитал, резервы, обеспечение, целевые фонды, бухгалтерский учет, анализ.

The financial and economic content of the processes of reservation and creation of provisions for future expenses and payments at an enterprise is considered. There is argued the growing importance of creating their own reserve system by commercial enterprises in the context of systemic crises of global and national socio-economic environments, exacerbated by the negative impact of the global pandemic, the loss of commercial enterprises of part of the capital to measures to overcome it. The content, functional role and practical significance of accounting and analytical provision of management processes aimed at creating and using various components of reserve and insurance (trust) funds are revealed. A critical analysis of the regulatory framework for the reflection of information about these objects in the accounting and public reporting of an enterprise is carried out. It is emphasized that in both domestic and global practice, the procedures for reflection of the formation of capital reserves and a significant amount of provisions are purely payment in nature without the purposive delineation of stock assets. In this regard, it is recommended to support the formed reserves with funds on deposit accounts or by making long-term or current investments. At the same time, such an operation leads to the withdrawal of current assets, deferral of income and a compromise between risk and return. The information from the financial statements on the state of reservation of any Ukrainian enterprises allows us to conclude that the existing approach to accounting verification of these objects as economic categories weakens the efficiency and practical effectiveness of the whole subsystem of reserve system management. To provide management processes with more analytical information on the availability of sources and means of insurance of the involved capital, modern commercial enterprises have formulated proposals on the expediency of introducing a functional accounting and analytical system in their activities.

Key words: commercial enterprise, management, equity, reserves, provisions, trust funds, accounting, analysis.

Постановка проблеми. У будь-яких умовах ринкової економіки діяльність комерційних підприємств тією чи іншою мірою піддається впливу різноманітних ризиків. Зростання процесів глобалізації та концентрації капіталу супроводжується високою динамікою та складністю цивілізаційних змін, а також додатковою появою різних за фінансово-економічною та господарською природою

факторів можливої втрати використовуваного підприємством капіталу. Широко обговорювані в економічній літературі, засобах масової інформації та суспільстві відчутні зміни сучасної ринкової системи та слабо виражені контури очікуваного майбутнього економічного стану зовсім по-іншому фокусують проєкцію на потребу й параметри створення підприємствами власних резервних систем.

Передумовою і засобом захисту ймовірно можливої втрати частини задіяного підприємствами капіталу є вироблення ними ефективних управлінських механізмів для мінімізації впливу системних дестабілізуючих факторів на їх стійке функціонування. Сформовані компоненти резервної системи з наділенням їх реальною продуктивною силою економічних ресурсів у своїй синергетичній взаємодії забезпечують можливості підприємства до супротиву негативним наслідкам впливу середовища їхнього функціонування. У такому контексті власні резервні засоби підприємства слід розглядати як гарантію захисту (запобіжні заходи) економічних інтересів інвесторів, кредиторів та його власників. Як показали наслідки сучасної світової пандемії, наявність у підприємства власних страхових запасів також має високу суспільно-соціальну значимість. У таких умовах зростає значимість інформації про створений підприємством ступінь захисту задіяного в обіг власного й залученого капіталу від ризиків; відображений у публічній фінансовій звітності розмір зарезервованих джерел зовнішніми користувачами розглядається як презентація підприємством запасу власної фінансової міцності, тому така інформація в тій чи іншій варіативності також охоплює сфери інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності, формує передумови для управлінських рішень про фінансово-господарські відносини між контрагентами ринку.

У тематичних дослідженнях наводиться низка дискусійних і проблемних питань щодо узвичаєних підходів та принципів формування бухгалтерським способом інформації про ці об'єкти. Крім пропозицій удосконалення бухгалтерської методики, обґрунтовується доцільність впровадження у практику більш аналітичної та цілеорієнтованої системи обліково-аналітичного забезпечення, яка відповідатиме потребам саме управління резервами [1, с. 212]. У дослідженнях за таким напрямом наводяться також аргументи про те, що принципи формування обліково-аналітичних систем загалом можна застосувати до управління резервами [2, с. 169]; «в міжнародній практиці досліджуються основні напрями удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління власним капіталом» [3, с. 57].

Наведений загальний погляд на наявну теоретичну й практичну проблему обліково-аналітичного забезпечення та аргументації про зростання значимості ефективного й раціонального управління складовими частинами (компонентами) резервної системи сучасного підприємства обґрунтовує потребу та наукову правомірність такого напряму й характеру теоретико-прикладних розробок, а також актуальність дослідження.

Серед загальних і достатньо розкритих у наукових працях проблем бухгалтерської методики

та аналітичних підходів до формування інформаційних масивів для потреб управління резервною системою найменш дослідженими залишаються питання бухгалтерського відображення й аналізу недостатньо визначених за фактом настання подій фактично створених резервів, зарезервовані кошти яких не будуть використані взагалі. Внаслідок такого типу внутрішньогосподарських рішень чи навіть дотримання чинних приписів спотворюється фінансовий результат одразу двох періодів, а саме операційного, тобто часу проведення бухгалтерських записів зі створення резервів чи забезпечень (операційний прибуток, витрати), та звітного періоду їх списання (приєднання до прибутку) внаслідок невикористання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної сутності різних видів резервів та забезпечень капіталу підприємства й відображення цих об'єктів бухгалтерським способом є дискусійним і посідає значне місце в працях теоретиків і практиків різних сфер економіки та управління. В економічних і бухгалтерських дослідженнях проблемність цих об'єктів насамперед розглядається з позиції відсутності критерія впевненості у глибині та реальному настанні негативних процесів, які потребуватимуть захисної функції за рахунок створеного резерву. З такого погляду у деяких дослідженнях щодо змісту такого типу економічних категорій і бухгалтерських об'єктів їх артикують «антиципаційним капіталом» [4], виходячи з класичного позначення в економіці невизначених процесів чи явищ (антиципація – дія, що випереджує настання реальних подій).

У більшості тематичних досліджень і публікацій з досить значним теоретичним рівнем допустимості зазначається, що бухгалтерська інформація про створення резервів і забезпечень капіталу розкриває стан і процеси формування підприємством запасу економічних ресурсів, які за потреби спрямовуються на покриття непередбачуваних витрат чи компенсацію очікуваних втрат (збитків). Водночас наводиться факт того, що бухгалтерсько-звітна інформація недостатньо відповідає реалістичності процесів резервування. Так, наприклад, Д.І. Понокова робить висновок про те, що «резерви, які формуються у бухгалтерській звітності, мають виключно фінансовий характер <...> вони не являють собою жодних запасів чи цінностей, а резервується фінансовий результат та уточнюється оцінка основних об'єктів бухгалтерського спостереження (доходів, витрат, активів, капіталу і зобов'язань організації)» [5, с. 9]. Подібний висновок наведено в публікації Л.М. Пилипенка: «резервування капіталу підприємства передбачає формування певного запасу вартості його майна без співставлення з конкретним активом, що утримується для його забезпечення» [6, с. 208]. З такої точки зору І.Й. Яремко зазначає, що з огляду на

зміст резервів як економічної категорії «у бухгалтерській методиці це підставні об'єкти, які вводяться в облікову систему лише для уточнення вартості інших об'єктів» [7].

Незважаючи на достатньо вагомий теоретичний і методичний напрацювання у сфері обліку резервів і забезпечень, практика інформаційного забезпечення управління компонентами резервної системи підприємства має проблемний характер. Аналіз опрацьованих тематичних досліджень і публікацій показує, що висхідною точкою більшості досліджень виступають засадні положення нормативної бази та імперативних приписів щодо формування різних видів резервів для захисту основного капіталу підприємства. Одним зі шляхів забезпечення практичної реальності облікової інформації є пропозиції про блокування (відособлене розміщення) ресурсів резервного капіталу. Так, наприклад, Л.В. Коваль пропонує «резервний капітал, задля отримання додаткових надходжень, розміщати на окремому депозитному рахунку і обліковувати його як депозитний або довгостроковий вклад» [8].

Задля розширення й деталізації облікових та аналітичних даних у розробках науковців обґрунтовується доцільність розроблення цілеорієнтованої обліково-аналітичної системи. Для побудови такої системи, як зазначає Л.В. Попова, «загальну методологію і нормативні положення обліку та аналізу слід удосконалити для їх раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі» [9, с. 36].

Постановка завдання. Метою статті є розкриття економічної, облікової та управлінської позицій щодо значення, змісту та сутності резервної системи підприємства, проведення критичного аналізу наявних основоположних принципів відображення у системі бухгалтерського обліку резервів, цільових фондів страхового характеру та майбутніх забезпечень капіталу, а також формулювання рекомендацій для підвищення аналітичності інформації про ці об'єкти для забезпечення процесів управління складовими частинами резервної системи.

З урахуванням окресленої мети у статті визначено такі завдання, як з'ясування сутнісних характеристик компонентів резервної системи підприємства та їх фінансово-економічного змісту; проведення критичного аналізу бухгалтерських підходів до нарахування та списання коштів цільових резервів, майбутніх витрат і платежів, а також забезпечень капіталу; формулювання пропозицій щодо шляхів підвищення релевантності обліково-аналітичного забезпечення цільових управлінських процесів.

Об'єктом дослідження є процеси формування та спрямування коштів резервів і забезпечень капіталу на комерційних підприємствах. Предметом

дослідження виступили теоретичні й методичні засади обліку та аналізу досліджуваних об'єктів. Для виконання поставлених завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи, такі як теоретичне узагальнення, застосоване задля обґрунтування сутнісних характеристик компонентів резервної системи підприємства; систематизація для узагальнення методики бухгалтерського й звітного відображення об'єктів резервування; абстрактно-логічний метод, застосований задля встановлення інформаційно-аналітичних потреб в управлінні процесами резервування на сучасних комерційних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У поняття «резерви» вкладається різний економічний зміст, залежний значною мірою від галузевої специфіки знань, макро- й мікроекономічного поглядів на цю категорію. На рівні підприємства створення запасу страхових ресурсів (інструмент захисту від очікуваних навантажень у майбутньому) розглядається внутрішньогосподарськими процесами, спрямованими на формування потенціалу його здатностей до подолання (пом'якшення дії) очікуваних негативних наслідків від непередбачуваних ситуацій (виробничих та фінансових ризиків, неплатоспроможності дебіторів, змін у сфері інвестицій тощо). Формування резервної системи на підприємстві здійснюється шляхом створення за рахунок різних джерел об'єктів страхового змісту, які включають резерви статутного та оціночного характеру, фонди для забезпечення майбутніх витрат і платежів, цільові та спеціальні фонди. У бухгалтерсько-аналітичній сфері з достатньо високим рівнем теоретичних умовностей під резервними об'єктами розуміється сума, «відкладена про запас» на випадок покриття ними непередбачуваних витрат (втрат).

Створення бухгалтерських резервів (зазвичай резервного капіталу й резервів сумнівних боргів) розглядається під кутом зору необхідного накопичення засобів, призначених для покриття цільових компенсаційних заходів у майбутньому. У будь-якій управлінській чи фінансово-економічній сфері та формалізованому поданні бухгалтерською системою резерви капіталу належать до накопичених підприємством джерел фінансування його подальшої діяльності. Продуктивна (дієва з точки зору резервування) роль бухгалтерської системи полягає в тому, що внаслідок здійснених у цій системі методичних процедур частина прибутку незалежно від джерел створення страхових фондів резервується (блокується від розподілу) для майбутніх цільових потреб. Бухгалтерську практику створення об'єктів, приналежних до майбутніх періодів, розглядають під кутом зору забезпечення більш реального відображення фінансового результату, зменшуючи його величину в період виникнення загрози, а не в часі (звітний період)

покриття реальних витрат (збитків). У технічно-методичні процедури бухгалтерського резервування покладається основоположний принцип бухгалтерської методології, який стосується дотримання у цій системі паритетності (відповідності) відображених доходів і витрат. Витрати, не прив'язані до доходів звітного (операційного) періоду, належать до витрат інших періодів.

Поняття, принципи та методи формування резервів капіталу в обліку та звітності регламентуються різними нормативно-правовими документами з прив'язкою до організаційно-правових форм суб'єктів господарювання. Згідно з Концептуальною основою бухгалтерської стандартизації [10], до складу власного капіталу включаються кошти, внесені фундаторами (zareєстрований капітал); нерозподілений прибуток; резерви, які відображають капіталізацію нерозподіленого прибутку. У міжнародній практиці [11] виділяють нормативні резерви, тобто передбачені законодавством, та ненормативні (створені на основі рішення менеджменту компанії, наприклад, фонди соціального чи виробничого розвитку підприємства), а також резерви, які відображають процеси коригування вартості капіталу (до них можна віднести суми дооцінок або суму емісійного доходу). У практиці деяких компаній до складу резервів включають фонд переоцінки вартості, резерви для страхування сум майбутніх (очікуваних) доходів та загальні резерви, що не мають чітко визначеного цільового характеру. Подібні приписи є також у вітчизняній стандартизації [12]. У різних країнах склалися відмінні підходи як до бухгалтерсько-звітної, так і до управлінської практики у сфері резервів і забезпечень задіяного підприємством капіталу. Бухгалтерський термін «забезпечення» за своєю суттю й змістовим наповненням є еквівалентом більш широко використовуваної економічної категорії «резерв майбутніх витрат і платежів».

Економічний зміст різних видів резервів та забезпечень капіталу допускає їх визнання без «замороження» (відокремлення – вилучення з кругообігу) господарсько-економічним суб'єктом відповідної суми грошових коштів чи економічних ресурсів до часу їх цільового використання. Інформація про створення й наявність резервів чи забезпечень свідчить лише про те, що підприємство у своїй фінансово-господарській діяльності використовує відповідну суму активів, які бухгалтерським способом «умовно» позначені цільовими. Такі джерела формуються за рахунок чистого прибутку (іноді операційних витрат, що насправді суттєвої різниці не має) і за своїм змістом є лише інформаційною декларацією про зміни в структурі капіталу підприємства. Резервний капітал створюється за рахунок нерозподіленого прибутку, який формується за накопичувальним принципом, тобто з фінансового результату поточного і мину-

лих періодів (кредитове сальдо рахунку 79 «Фінансові результати»). Відповідно до бухгалтерської стандартизації, резервний капітал, як і інші види резервів, цільові фонди та забезпечення можуть бути також сформованими за рахунок так званих ненадійних джерел. У будь-якому разі грошові кошти чи інші активи як додаткове надходження в результаті отримання прибутку використовуються підприємством у своїй поточній діяльності (компоненти функціонуючого капіталу). З огляду на те, що резервний капітал (резерви капіталу) не є якоюсь конкретно відокремленою сумою грошових чи економічних ресурсів, унеможлиблюється їхнє безпосереднє використання для погашення передбачуваних зобов'язань чи вжиття інших цільових заходів страхового типу.

Забезпечення майбутніх витрат і платежів як економічну категорію презентують різновидом резервних і страхових фондів, створених для гарантування погашення заборгованості кредиторам (зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу). Забезпечення створюється за виникнення зобов'язань внаслідок минулих подій, погашення яких приведе до зменшення ресурсів. Такі джерела використовуються для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких вони були створені. В системі обліку їх поділяють на забезпечення майбутніх витрат і платежів та цільове фінансування й цільові надходження. Разом з ознаками зобов'язань забезпечення містять потенціал власних внутрішніх резервів підприємства та регулятивну функцію, оскільки під час їх створення забезпечується принцип рівномірного розподілу витрат операційної діяльності підприємства. За обов'язковістю створення (імперативні приписи) виокремлюють обов'язкові та необов'язкові резерви, які формуються з ініціативи менеджменту підприємства та зумовлюються специфікою діяльності конкретного суб'єкта господарювання.

Резерв сумнівних боргів є дійсним пасивом (контрактивна стаття до величини дебіторської заборгованості), що, за правилами складання балансу, не наводиться у складі джерел, тобто структурі власного капіталу. Резервам в активі протистоять не засоби, а статті, споріднені з можливими втратами вилученого з підприємства капіталу (переданої продукції та товарів, наданих послуг чи виконаних робіт). Цей резерв формується з прибутків для покриття очікуваних неплатежів боржників задля підтримки рівномірності фінансової стійкості за умови настання таких явищ. Такий резерв у деяких випадках розглядають як регулятив, окремий випадок резервів майбутніх витрат і платежів.

Фінансово-економічний, управлінський та бухгалтерський погляди на резервну систему комерційного підприємства вказують на її багато-

функціональний зміст, різноманітність функцій її компонентів у забезпеченні стійкості та стабільної діяльності підприємства в оглядовій перспективі. В процесах управління завідомо ризиковими операціями бухгалтерський облік та аналіз є загалом інструментами м'якої інфраструктури, функції яких полягають в інформаційній підтримці управлінських рішень різними даними про обсяг і цільову орієнтацію сформованих об'єктів для захисту основного капіталу від редукації. Водночас правомірно вважати, що в бухгалтерській стандартизації закладені відповідні механізми обмежувальної функції, прояв якої виражається в тому, що створення обов'язкових резервів внаслідок бухгалтерських записів унеможлиблює розподіл і використання (виведення з обігу підприємства) частини прибутків.

Зміст та економіко-правова сутність різних видів резервів капіталу й забезпечень подальших витрат і платежів, зведених у резервну систему підприємства (рис. 1), дають змогу окреслити основні функції цих об'єктів в управлінні підприємством.

В економічній та бухгалтерській сфері знань і в практиці управління об'єкти резервування класи-

фікують за певними ознаками. Найчастіше в класифікації враховуються джерела їх формування, спосіб наведення інформації про такі об'єкти у звітності (фінансовій і корпоративній), регламент створення. За джерелами формування резерви поділяються на капітальні резерви (формується за рахунок коштів власників та прирівняних до них джерел) і відображаються за статтями «Додатковий вкладений капітал» та «Інший додатковий капітал»; резервний капітал (сформований з прибутку від діяльності підприємства (резервний капітал у вузькому розумінні)); цільові резерви капіталу, сформовані за рахунок операційних витрат та витрат майбутніх періодів. За способом відображення у різних видах звітності резерви поділяються на відкриті, наведені в балансі за статтями «Додатковий капітал» чи «Резервний капітал», та приховані (переважно оціночні) резерви, які не мають публічної презентації. Окремою позицією виділяють спеціальні та страхові фонди, що мають цілеорієнтований зміст і призначення.

У тематичних дослідницьких розробках та аналітичних оглядах питання управління суб'єктами ринкової економіки дискутуються пропозиції (переважно з теоретичного погляду) про можли-

Рис. 1. Функції резервної системи підприємства

вості та фінансово-економічну раціональність утримання коштів резервного капіталу та інших видів резервів на депозитних рахунках (поточних чи довгострокових), а також практичну виправданість їх розміщення у цінних паперах інших підприємств. У першому разі таке управління резервами капіталу приносить дохід підприємству у формі процентів по депозитах, у другому – відсотки за цінними паперами чи різницю між вартістю їх придбання та реалізації. Для досягнення таких цілей у бухгалтерському обліку, крім базових рахунків для відображення інформації про об'єкти резервування № 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» і № 43 «Резервний капітал», передбачено інші рахунки [13] для можливостей відображення такого типу господарських операцій, такі як № 14, 35 «Фінансові інвестиції»; № 15 «Капітальні інвестиції»; № 67 «Розрахунки з учасниками»; № 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість»; № 313 «Інші розрахунки в банках»; № 184 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Передбачено також балансовий рахунок № 5 «Гарантії та забезпечення надані», на якому фіксують видані підприємством поручительства й застави виконання власних зобов'язань.

Для наочності наведемо типові кореспонденції рахунків (табл. 1), які дають змогу оцінити фінансовий та економічний зміст відображених в обліку господарських операцій, їх вплив на зміни інших об'єктів управління (грошові кошти, фінансові та капітальні інвестиції, структура розрахункових відносин тощо).

Бухгалтерська інформація про зміни в стані і структурі економічних ресурсів та розрахункових відносин підприємства, наведена у таблиці через кореспонденцію рахунків, дає змогу дійти висновку про вилучення частини оборотного капіталу у разі виділення зарезервованих економічних ресурсів. При цьому відзначаємо значний часовий розрив між вкладенням коштів резервного капіталу (депозит, придбання цінних паперів) та отриманням доходів від таких вкладень, тобто з точки зору суто виробничо-господарської діяльності вилучений з обігу капітал повинен бути заміщений залученим, який має бути дешевшим за отриманий дохід.

Забезпечення майбутніх витрат і платежів (рахунок 47), відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків [13], має такі

субрахунки: 47.1 «Забезпечення виплат відпусток»; 47.2 «Додаткове пенсійне забезпечення»; 47.3 «Забезпечення гарантійних зобов'язань»; 47.4 «Забезпечення інших витрат і платежів»; 47.5 «Забезпечення призового фонду (резерв виплат)»; 47.6 «Резерв на виплату джекпоту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї»; 47.7 «Забезпечення матеріального заохочення»; 47.8 «Забезпечення відновлення земельних ділянок». На субрахунок «Забезпечення виплат відпусток» узагальнюється інформація про забезпечення обов'язкових відрахувань (зборів) для виплат відпусток та відрахування єдиного соціального внеску. На субрахунок «Додаткове пенсійне забезпечення» обліковуються кошти для реалізації програми пенсійного забезпечення, а на субрахунок «Забезпечення гарантійних зобов'язань» ведеться облік руху та залишків коштів, зарезервованих для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів проданої продукції. На інших субрахунках ведеться облік коштів цільового спрямування.

Аналітичний облік забезпечень майбутніх витрат і платежів ведеться за їх видами, напрямами формування та використання. У примітках до фінансової звітності за кожним видом забезпечень наводять інформацію про їх цільове призначення та очікуваний строк погашення, а також нарахування й використання протягом звітного періоду та невикористану суму забезпечення (сторнована у звітному періоді). Створення та використання резервного капіталу для покриття збитків та створення забезпечень – це різні за спрямованістю джерела страхування капіталу (стандартизацією не передбачено створення забезпечень для покриття майбутніх збитків), як і не регламентована обов'язковість спрямування резервного капіталу на покриття збитків операційного періоду або непокритих збитків за кілька періодів. Кошти резервного капіталу використовуються за цільовим призначенням з урахуванням вимог законодавства, норми якого передбачають покриття збитків, виплату дивідендів за привілейованими акціями, інші законодавчо регламентовані цілі.

Для виплати дивідендів за привілейованими акціями акціонерні товариства можуть створювати спеціальний фонд, порядок формування

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків з обліку резервного капіталу

Зміст господарських операцій	Дт	Кт
Спрямування прибутку на формування резервного капіталу	443	43
Кошти резервного капіталу спрямовані на депозитні рахунки	184, 313	311
Кошти резервного капіталу розміщені у цінних паперах інших підприємств	14, 35	311
Нараховано дивіденди на привілейовані акції за рахунок резервного капіталу	43	67
Покриття збитків за рахунок резервного капіталу	43	442
Кошти резервного капіталу спрямовані на збільшення зареєстрованого капіталу	43	40

та використання якого регламентовано законодавчо (рішення ДКЦПФР від 29 вересня 2011 року № 1376). Для підприємств інших організаційно-правових форм використання резервного капіталу формально може бути спрямоване на досягнення різних цілей з урахуванням економічного змісту цього інструменту. Дивідендні виплати здійснюються тільки за наявності прибутку, проте щодо привілейованих акцій навіть за його відсутності емітент може здійснити таку виплату з резервного капіталу. Наявність резервного капіталу, не забезпеченого економічними ресурсами, не є гарантією того, що акціонерне товариство зможе фактично здійснити виплату таких дивідендів, адже необхідна відповідна сума вільних грошових коштів. Норми законодавства містять певні обмеження на виплату дивідендів. Так, акціонерні товариства не можуть проводити виплату дивідендів за простими акціями, якщо вартість його чистих активів знижується до розміру меншого, ніж розмір статутного та резервного капіталів; величина власного капіталу стає меншою, ніж сума його статутного капіталу та резервного капіталу; за умови перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.

Крім відзначеної проблеми відсутності підкріплення реальними ресурсами зарезервованих компонентів резервної системи, в умовах реальної економіки постає питання про погляд на індикатор стану (рівень) резервування. При цьому відзначимо, що в деяких країнах передбачено достатньо жорсткі вимоги до створення компаніями резервного капіталу та інших видів резервів. Встановлюється мінімальна межа сумарного обсягу резервів до величини номінального капіталу.

Наведені матеріали доводять потребу більшої аналітичності інформаційних функцій бухгалтерської системи для управління процесами резервування на підприємстві, аналізу та моніторингу цих процесів державними органами регулювання економіки. Враховуючи вищевказане, очевидно вважаємо необхідність на законодавчому рівні підвищити вимоги до формування резервних і цільових фондів захисту задіяного підприємством власного й залученого капіталу. Водночас відзначимо, що фінансові рішення за структурою капіталу – це вибір компромісу між ризиком і прибутковістю, адже співрозмірний з величиною основного капіталу розмір створених резервів і спеціальних цільових фондів є не тільки чинником обмеження розподілу (споживання) прибутку на виплату дивідендів та іншого його використання, але й складовою частиною власного капіталу, тому можна вважати, що економічно обґрунтований розмір власного капіталу є важливим індикатором ефективності діяльності товариства та фінансовим підґрунтям його успішного функціонування.

Висновки з проведеного дослідження.

Наведені матеріали розкривають об'єктивність висновку про зростання значимості створення власних засобів резервування капіталу як необхідної функції управління сучасними комерційними підприємствами. Створену резервну систему (сукупність резервів і забезпечень капіталу) з наділеною реальною продуктивною силою її компонентних складових частин слід розглядати як ефективний інструмент забезпечення стабільної діяльності підприємства, і, як очікується, ступінь резервування може стати одним із ключових індикаторів інвестиційної привабливості підприємств у майбутньому. Реінвестований прибуток у резервний капітал чи інші види резервів за умови впровадження адекватної для конкретного підприємства системи управління власним капіталом стає фактором потенціалу забезпечення його фінансової стійкості в умовах настання системних кризових явищ в економіці. У цьому контексті зростає важливість інформації про створені підприємством резерви та цільові забезпечення капіталу для внутрішньогосподарського управління та зовнішніх користувачів, які на основі обліково-аналітичних даних та інформації публічної фінансової звітності доходять висновку про створену підприємством «подушку безпеки» для свого стабільного функціонування та захисту задіяного в діяльності капіталу (власного й залученого).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Крутова А.В., Тарасова Т.М. Обліково-аналітичне забезпечення управління резервами як джерелами покриття ризиків. *Економічний простір*. 2016. № 115. С. 212–224.
2. Пуцентейло П.Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 1. С. 168–174.
3. Евстафьева Е.М. Зарубежная практика формирования учетно-аналитического обеспечения управления собственным капиталом коммерческих организаций. *Международный бухгалтерский учет*. 2011. № 38 (188). С. 57–68.
4. Яремко І.І. Свідоцтво про реєстрацію авторського права / Державний Департамент інтелектуальної власності МОН України. Резерви капіталу (антиципаційний капітал) від 18 червня 2003 року № 7804.
5. Понокова Д.І. Бухгалтерський учет резервов и регулятивов : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика». Краснодар. 2007. 21 с.
6. Пилипенко Л.М. Обліково-звітна репрезентація резервів підприємств постіндустріальної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 104. С. 206–216.
7. Яремко І.І. Економічні категорії в методології обліку : монографія. Львів : Каменяр, 2002. 192 с.
8. Коваль Л.В. Резервний капітал як внутрішній страховий фонд підприємства: формування та облік. *Економічні науки*. 2012. Вип. 9 (2). С. 193–198.

9. Попова Л.В., Маслов Б.Г., Маслова И.А. Основные теоретические принципы построения учетно-аналитической системы. *Финансовый менеджмент*. 2003. № 5. С. 34–37.

10. Концептуальна основа фінансової звітності. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення: 05.05.2021).

11. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. База даних «Законодавство України». URL: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/364291/file/IFRS13.pdf> (дата звернення: 05.05.2021).

12. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 06.05.2021).

13. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (дата звернення: 06.05.2021).

REFERENCES:

1. Krutova A.V., Tarasova T.M. (2016) Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya rezervamy yak dzherelamy pokryttya ryzykiv [Accounting-analytical provision of management of reserves as a source coverage of risk]. *Economic scope*, vol. 115, pp. 212–224.

2. Putsenteylo P.R. (2015) Analitychne zabezpechennya diyalnosti pidpryyemstva [Analytical support of activities of the enterprise]. *Sustainable development of economy*, vol. 1, pp. 168–174.

3. Yevstafyeva Ye.M. (2011) Zarubezhnaya praktika formirovaniya uchetno-analiticheskogo obespecheniya upravleniya sobstvennym kapitalom kommercheskikh organizatsiy [Foreign practice of the formation of accounting and analytical support for the management of own capital of commercial organizations]. *International accounting*, vol. 38, no. 188, pp. 57–68.

4. Certificate of copyright registration, State Department of Intellectual Property of the Ministry of Education and Science of Ukraine Capital reserves (anticipation capital) / Yaremko I.J. № 7804 dated June 18, 2003.

5. Ponokova D.I. Bukhgalters'kiy uchet rezervov i regulyativov (2007) [Accounting for reserves and regulations] (PhD Thesis), Krasnodar.

6. Pylypenko L.M. (2015) Oblikovo-zvitna reprezentatsiya rezerviv pidpryyemstv postindustrialnoy ekonomiky [Accounting and reporting representation of reserves of postindustrial economy enterprises]. *Economic scope*, vol. 104, pp. 206–216.

7. Yaremko I.J. (2002) Ekonomichni katehoriyi v metodolohiyi obliku Lviv [Economic categories in the methodology of accounting]. Kamenyar (in Ukrainian).

8. Koval L.V. (2012) Rezervnyy kapital yak vnutrishniy strakhovyy fond pidpryyemstva: formuvannya ta oblik [Capital reserve as internal insurance fund of enterprise: forming and account]. *Economic sciences*, vol. 9, no. 2, pp. 193–198.

9. Popova L.V., Maslov B.G., Maslova I.A. (2003) Osnovnyye teoreticheskiye printsipy postroyeniya uchetno-analiticheskoy sistemy Finansovyy menedzhment [Basic theoretical principles of building an accounting and analytical system]. *Financial management*, vol. 5, pp. 34–37.

10. Conceptual basis of financial reporting. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (accessed 05 May 2021).

11. International accounting standards. Available at: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/364291/file/IFRS13.pdf> (accessed 05 May 2021).

12. Ministry of Finance of Ukraine. (2013). Nacional'ne polozhennya (standart) buxgalters'koho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoyi zvitnosti" [The national situation (standard) accounting 1 "General requirements for financial reporting"]. (Order № 73, 07 February). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 06 May 2021).

13. Ministry of Finance of Ukraine. (1999). Instruksiya pro zastosuvannya Planu rakhunkiv buxgalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv i orhanizatsiy [Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]. (Order № 291, 30 November 1999). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (accessed 06 May 2021).